

פרויקט "תחזית קיימות לישראל 2030" החל באוקטובר 2010 כמיזם משותף של המשרד להגנת הסביבה והמרכז למדיניות סביבתית במכון ירושלים לחקר ישראל, וצפוי להסתיים במאי-יוני 2012. תחזית קיימות לישראל 2030 שמה לה למטרה להציג חזון קיימות לשנת 2030 שאליו ישראל צריכה לשאוף. זאת על מנת לאפשר למקבלי ההחלטות בישראל להבין את המגמות הקיימות, לאתר את הפערים להגשמת החזון, ולהצביע על הנתונים בהם עליהם לצעוד על מנת להגשימו.

תסריט מדינת מבצר מוסדרת

מנחה הסדנאות לפיתוח תסריטים: פרופ' שלמה חסון, האוניברסיטה העברית בירושלים

משתתפי הסדנאות לפיתוח תסריטים:

פרופ' שלמה חסון, פרופ' ערן פייטלסון, פרופ' אוריאל ספריאל, ד"ר יעקב גארב, ד"ר ורד בלאס, ד"ר ליה אטינגר, ד"ר משה ינאי, עמית יגור קרול, ולרי ברכיה, גלית כהן, גלית חזן, אורי גונן, רותם שמאי

מחברי התסריט: פרופ' ערן פייטלסון, גלית חזן

הדברים הנאמרים הם על דעת מחברי התסריט בלבד.

תסריט מדינת מבצר מוסדרת

בעקבות הסכם הפיוס הפלסטיני (פת"ח-חמאס) ולאחר החלטת האו"ם על הקמת מדינה פלסטינית, שאינה מוכרת על ידי ישראל, החרף הסכסוך עם הפלסטינים כמו גם עם מדינות ערב השכנות. ישראל שהתנגדה להחלטת האו"ם, נקטה בצעדי תגמול שהגבילו את חופש התנועה של הפלסטינים ברחבי השטחים. אי-הוודאות שהשתררה והצפי לעימות מזויין נוסף, שניזון מהכרזות לוחמניות במדינות ערב, ובמיוחד מצד החיזבאללה, גרמו להתמוטטות שוק ההון ושוק הנדל"ן. בעקבות זאת, נפגעו קרנות הפנסיה ותוך פרק זמן קצר ירד ערך תיק ההשקעות של אזרחי ישראל בקרוב למחצית.

בד בבד עם המשבר הכלכלי התרחבו העיצומים נגד ישראל ברחבי העולם. ארה"ב, שלחצה על ישראל ללא הרף להיכנס למשא ומתן, שינתה את עמדתה וצמצמה את התמיכה המדינית בישראל וכן את הסיוע הביטחוני. שינוי זה גרם לירידת דירוג האשראי של ישראל ולהידרדרות מהירה של הכלכלה המקומית. בעקבות זאת נרשמה ירידה דרמטית בצמיחה הכלכלית של ישראל וזו רשמה שיעורי צמיחה שליליים.

בעקבות התפתחויות מדיניות וכלכליות אלו נרשמה ירידה חריפה ברמת שביעות הרצון של הציבור בישראל מתפקוד המערכת הפוליטית, ותוך פרק זמן קצר נפלה הממשלה. מערכת הבחירות עמדה בסימן המשבר המדיני והכלכלי. על רקע זה קמה מפלגה חדשה שקראה לשידוד מערכות השלטון ולאחריותיות לאומית גורפת. מפלגה זו זכתה ברוב קולות והרכיבה את הממשלה החדשה. הפעילות הראשונה של הממשלה שהוקמה הייתה שינוי סדרי הממשל. הדגם השלטוני החדש התאפיין בריכוז סמכויות בידי אליטה טכנוקרטית שהורכבה מבוגרי בתי הספר והתכניות למדיניות ציבורית שהוקמו באוניברסיטאות בשנים האחרונות. אליטה זו הקדישה את השנים הראשונות של פעילותה לבניית מנגנונים מוסדיים חזקים, תוך כדי נקיטת צעדי חירום כלכליים וחברתיים. על מנת ללמוד מהניסיון בעולם, נשלחו צוותים של מנהלים ואנשי מקצוע למדינות קטנות מאומות ברחבי העולם, ובמיוחד לסינגפור ולטיוואן במטרה ללמוד את מודל הממשל. בסיוע יועצים סינגפורים נערכה רפורמה יסודית בממשל הציבורי בישראל.

מערכת התכנון היוזם (אגף התקציבים באוצר) והרגולטיבי (מנהל התכנון) בהכוונה אסטרטגית של המועצה הלאומית לכלכלה וחברה חברו יחד והפכו ל"משולש" התכנון הלאומי. שלושת הגופים אוישו באנשים בעלי רקע דומה של מנהל ציבורי. הדבר אפשר יצירת שפה משותפת ופיתוח רשת ענפה של קשרים חברתיים בין אנשי הטכנוקרטיה הבכירה בישראל. הסמכויות הרבות שרוכזו בידי אליטה זו והיוקרה הגבוהה שממנה נהנתה הפכו אותה ליעד מבוקש לצעירים רבים. אחת התוצאות הייתה ביקוש גובר מצד הכוחות המשכילים והמוכשרים במשק להצטרף לשירות הציבורי. באופן זה נוצר בישראל מריטוקרטיה מובילה.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

השילוב האפקטיבי של מערכת התכנון-היוזם והרגולטיבי אפשר יצירת סולם עדיפויות ברור שהעניק עדיפות להשקעות בסקטורים הביטחוניים מחד ולאלה בעלי תשואה כלכלית ויתרון גבוה ביותר מאידך. כתוצאה מהמעורבות הגוברת של הסקטור הציבורי במשק – באמצעות השקעות מסיביות בתחומים שזוהו כקריטיים על ידי ה"משולש" המוביל ובאמצעות רגולציה ואכיפה – הפך המשק לריכוזי. במשק זה ניתן מקום ליזמות פרטית, אך זו הייתה מוכוונת במידה רבה על ידי הממשלה על זרועותיה השונות. בהכוונת "משולש" התכנון הלאומי השתנתה תפיסת הביטחון לתפיסה רחבה שראתה בהון החברתי ובקיימות הסביבתית מרכיב מרכזי בחוסנה של ישראל. בהתאם לכך הוחלט על השקעות רחבות בחינוך איכותי בעיקר על ידי חיזוק מעמד המורים ושיפור התנאים במערכת החינוך לכלל מגזרי האוכלוסייה. כמו כן נרשמה השקעה רחבה במערכת ההשכלה הגבוהה, תוך מתן דגש לתחומים הטכניים ולתחומי המדיניות. במטרה לצמצם את הלחץ הביטחוני והמדיני ניתנה עדיפות להשקעה רחבה באזורי הפריפריה, תוך פיתוח פתרונות דיור לזוגות צעירים באזורי הנגב והגליל ובערים הפחות מבוססות באזור מטרופולין תל אביב. בד בבד ניתנה עדיפות להשקעה במגזר הערבי ולמדיניות של אפליה מתקנת והכלה. כתוצאה מכך שולב הסקטור הערבי בכלכלה הלאומית באופן שלא התקיים עד כה, והשילוב תרם לצמיחה כלכלית.

הלחץ הכלכלי (ירידת התמ"ג) חייב קיצוצים בקצבאות בעיקר לחרדים, ואלה הגיבו בהשתלבות גוברת בשוק העבודה. השתלבות זו נתמכה על ידי המדינה בדרכים שונות ובכלל זה הכשרה והתאמת התעסוקה לדרישות הציבור החרדי. התערבות המדינה בלטה במיוחד בתחום של יצירת מקורות תעסוקה, אספקת דיור מוזל לנוקמים ולזוגות צעירים. דגש חשוב ניתן במסגרת זו להפניית אוכלוסייה מהמרכז לשוליים בשל הסכנה של פגיעה ביטחונית בריכוזי האוכלוסין הצפופים במרכז הארץ. כמו כן פעלה הממשלה לפיתוח הפריפריה על ידי הפניית צעירים משכילים לאזור באמצעות דיור זול, הפניית מקומות תעסוקה, ופיתוח מערכות תשתית אמינות.

בתחום הכלכלי חל שינוי ממשק מצטמצם למשק החווה צמיחה מואצת. מספר סיבות חברו לשינוי המגמה. סיבה אחת הייתה שילוב הערבים, ובכללם הנשים הערביות, והחרדים במעגל התעסוקה. בעקבות זאת גדלה רמת ההכנסה וגדלה הצריכה של קבוצות אלה. הגידול בביקושים תרם להתרחבות הפעילות הכלכלית המקומית. בתחום הייצוא כיוונה הממשלה את השקעותיה לפיתוח חממות טכנולוגיות ולענפים שבהם יש לישראל יתרון יחסי ובכלל זה, עידוד ענפי טכנולוגיית עלית תוך דגש על ענפי הקלינטק. חלק מהפעילויות לעידוד הייצוא נעשה באופן דיסקרטי תוך ניצול התלות העולמית בחידושים ישראליים.

בתחום הסביבתי הופחתו ההטבות שניתנו בעבר לשימוש ברכב הפרטי, תומרץ השימוש בתחבורה ציבורית וגדלו ההשקעות בתשתית למערכת תחבורה ציבורית בין היתר באמצעות יצירת מקורות תעסוקה בתחום למובטלים צעירים. ההגנה על הסביבה זכתה לדחיפה רצינית בשל ההישענות על מקורות גז טבעי מקומי, השבת מים לנחלים בעקבות האצת תהליכי ההתפלה ובשל חדשנות טכנולוגית. הירידה בצמיחה הכלכלית גרמה לצריכה מופחתת של

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

אנרגיה, מים ומוצרים על ידי האזרחים. כמו כן חלה הקפדה על שמירה על שטחים פתוחים בשל צרכים ביטחוניים.

המצב החדש התאפיין עדיין בבעיות קשות. ההתאוששות הכלכלית הייתה איטית ורק בשלהי התקופה הדביקה את הצמיחה במשק ערב ההידרדרות שחלה בעקבות בידודה של ישראל. הדמוקרטיה נפגעה בשל ריכוזיות השלטון בידי אליטה טכנוקרטית, בשל פגיעה בזכויות אדם ובשל צמצום הנגישות לבתי המשפט. כמו כן נרשמה פגיעות מסוימות בסביבה בשל צמצום הסחר ובעקבותיו הגידול בייצור מוצרים במקום מתן שירותים. בעקבות זאת, גדלה צריכת האנרגיה על ידי מפעלים. פגיעה מסוימת נרשמה גם במגוון הביולוגי בשל הצורך לפתח על בסיס מקורות ומשאבים מקומיים.

אולם העדויות מהשטח הראו כי מדינת ישראל הצליחה להתמודד עם המשבר. כך למשל בתחום הסביבתי אפשרו ההשקעות בתחום הקלינטק צמצום טביעת הרגל ליחידת תוצר, ועל פני זמן גם לצמצום אבסולוטי בפליטות. חיזוק המערכות הרגולטיביות, וחיזוק מעמד מנהל התכנון, הביאו לשמירה קפדנית על שטחים פתוחים ולשיפור באיכות החיים העירונית, עקב התכנון העירוני המתקדם שמיושם בישראל.

בעיצומן של תמורות אלה פקדה את מדינת ישראל רעידת אדמה. תכניות החירום שהוכנו מבעוד מועד הופעלו במלוא המרץ, כוחות החירום הצליחו לחלץ מספר גבוה של אנשים, ואלה שוכנו באזורים שלא נפגעו. הסולידריות החברתית שגובשה במהלך התערבות הממשלתית בתחומי התעסוקה, הדיור והסביבה הוכיחה את עצמה בעת המשבר. אזרחים רבים אמצו משפחות שנפגעו ברעש ועמותות אזרחיות רבות הגישו עזרה.

מערך החירום היעיל אפשר לישראל להושיט עזרה וסיוע לשכניה הפלסטינים והירדנים שנפגעו קשות מרעידת האדמה, ואשר מערך החירום שלהם כשל. בעקבות פעולות הומניטאריות אלו הגיע גם סיוע ממדינות זרות לשיקום הנזקים. ישראל זכתה להערכה בעולם כולו בשל יכולתה לפתח עמידות ולהתמודד בהצלחה עם המשבר. משלחות ממקומות שונים בעולם הגיעו לישראל על מנת ללמוד את הדגם הפוליטי-כלכלי שפותח. בהדרגה צומצמו העיצומים, נרשמה צמיחה כלכלית, אם כי לא בממדים שרווחו בעבר, והחל עידן חדש במזה"ת.

❖ איתותים להתממשות התסריט:

- הכרזה חד-צדדית על הקמת מדינה פלסטינית/הכרה בינ"ל
- התרחבות פעילות תנועת ה-BDS¹

¹ BDS (Boycott, Divestment and Sanctions – חרם, המנעות מהשקעות ועיצומים). קמפיין כלכלי שהוקם בשנת 2005 על ידי 171 ארגונים לא-ממשלתיים פלסטיניים (בהמשך הצטרפו פעילי וארגוני שמאל ישראליים) שקרא לחרם, משיכת-השקעות וסנקציות נגד ישראל על מנת לאלצה להתיישר עם החוק הבינלאומי ועקרונות אוניברסליים של זכויות האדם.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

- חרמות על ישראל/סנקציות
- חיזוק הדרג המקצועי הטכנוקרטי
- מספר הולך וגדל של צעירים מוכשרים שרוצים לשרת בשירות הציבורי
- קריאה גוברת לחשיבה אסטרטגית כוללת מצד משרדי ממשלה ועיתוננים כלכליים